

Slaapplaatsen van Oeverzwaluwen

Herman N. Leys

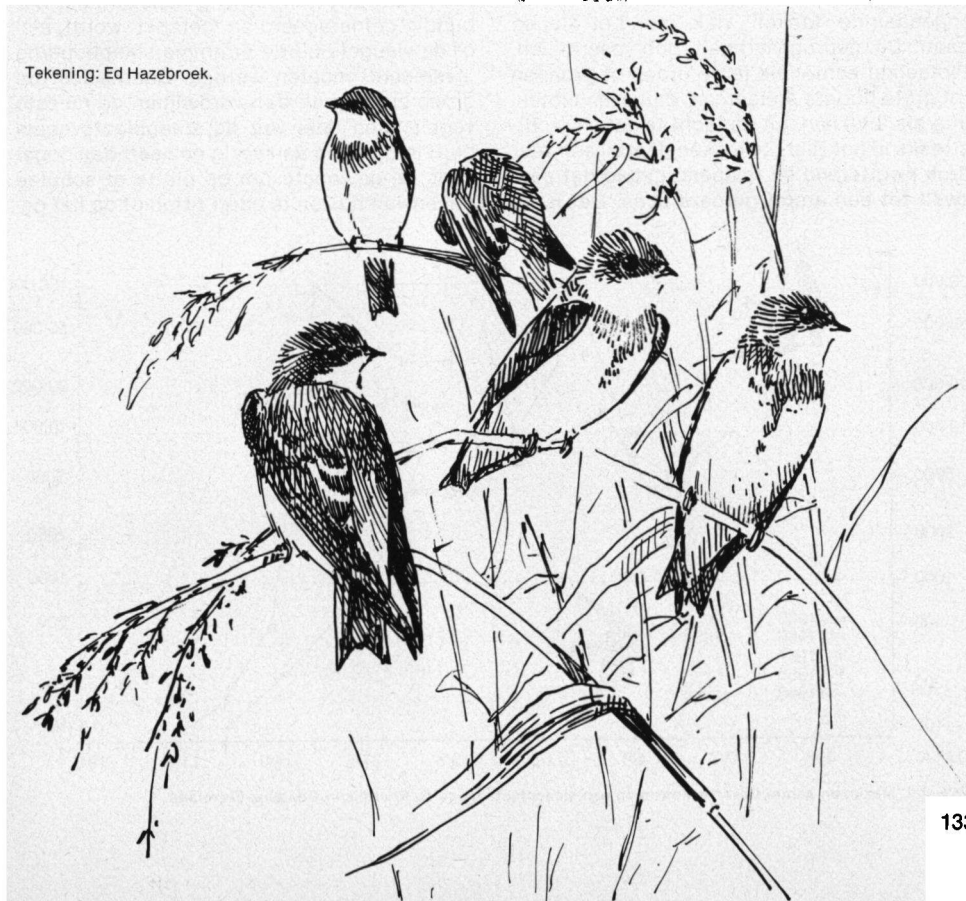
Vanaf april tot eind september, begin oktober komen er plaatsen voor, waar Oeverzwaluwen veelal samen met Boerenzwaluwen slapen. Op dergelijke slaapplaatsen kan het gaan om enkele tientallen vogels maar ook om vele tienduizenden tot meer dan honderdduizend. In de regel bevinden deze slaapplaatsen zich in het Riet, maar ook in lisdoddevelden, graanakkers, maïsvelden, lage struiken, griendhoutcomplexen en ruigtekruidenvegetaties. Als afwijkende slaapplaatsen werd soms vastgesteld dat Oeverzwaluwen dicht tegen elkaar aan gepakt op zandvlakten met een schaarse begroeiing de nacht doorbrachten, onder andere op kwelders in Noord-Groningen, zanddepots in Drenthe en de IJsselmeerpolders, zandopsputvlakten in Zeeland, maar ook op graanstoppelvelden. In Oost-Friesland in West-Duitsland werd geconstateerd dat circa 1500 Oeverzwaluwen dicht naast elkaar hun slaapplaats hadden op de grond van een uitgedroogd zoetwaterbekken (Alkemeier 1985).

In Nederland blijken slaapplaatsen met Oeverzwaluwen in het gehele land voor te komen. De grootste werden aangetroffen in de nieuwe IJsselmeerpolders vlak na de drooglegging in de uitgestrekte rietvelden. Verder in de Makkumerwaard, bij het Amstelmeer, het Rijnstrangengebied, het Kampereiland, de Biesbosch, de Grote Peel en op diverse plaatsen met rietbegroeiingen langs verzoete krekken in Zeeland en langs de Schelde bij Antwerpen.

Over oeverzwaluwslaapplaatsen verschaft de literatuur weinig informatie. Litteratuurgegevens waar sprake is van meldingen van meer dan opvallende concentraties zijn ongetwijfeld toe te schrijven aan slaapplaatsen (waarnemingenrubrieken in 'Het Vogeljaar' en 'Limosa' vanaf 1960 tot en met 1986).

Zelf herinner ik mij uit de jaren vijftig werkelijk gigantische aantallen van vele duizenden Oeverzwaluwen langs de IJsselmeerkust, vooral in het gebied tussen Enkhuizen en Wieringen, maar ook langs de Afsluitdijk. Dit verschijnsel vond steeds plaats in de vroege ochtenduren en in de namiddag tot zonsondergang in juli en augustus.

Tekening: Ed Hazebroek.

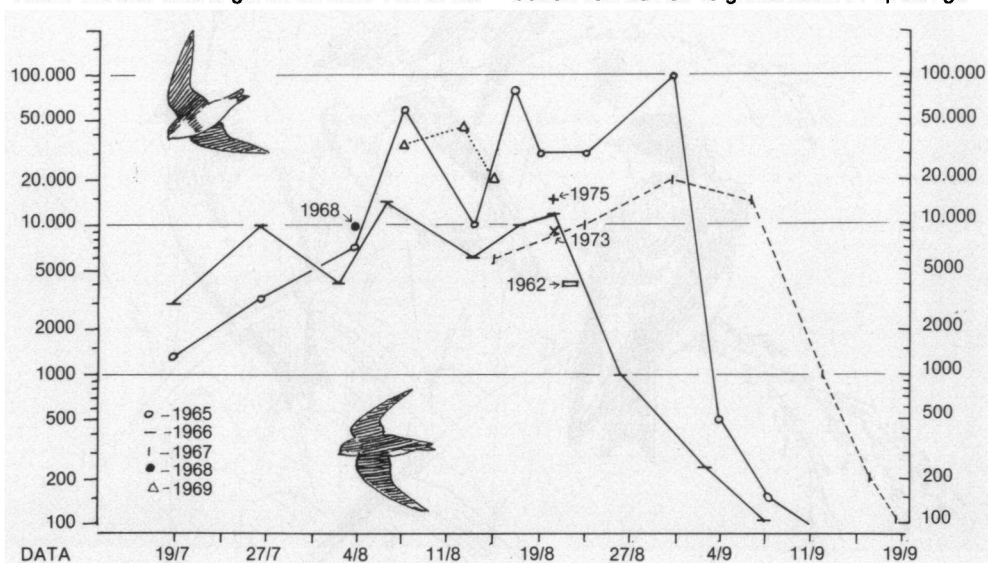
Gedrag op en bij de slaappleaats

Wanneer in de loop van de middag Oeverzwaluwen arriveren in de buurt van de slaappleaats wordt aanvankelijk eindeloos gefoerageerd. Meestal gebeurt dit in zogenaamde 'losse' groepjes vlak boven het eventueel aanwezige water of boven akkers en rietvelden. Geleidelijk worden de groepjes groter doordat uit alle windstreken steeds nieuwe zwaluwen arriveren. Tijdens helder en windstil weer arriveren en cirkelen de vogels vaak op grote hoogten boven de slaappleaats om dan plotseling naar beneden te komen om vlak boven de grond of het rietland te gaan foerageren. Niet zelden zie je ze dan ook rakelings over het water scheren om al vliegende te drinken. Naarmate de avond verstrijkt, de zon steeds lager zakt, en de schemering nog niet echt ingevallen is, worden de groepen zwaluwen steeds groter en er wordt steeds in meer compacte groepen rondgevlogen. De concentraties worden dan zo compact dat het net op grote 'wriemelende ballen' lijkt. Als het bijna donker is zie je deze 'ballen' af en toe volledig uit elkaar vallen en zich opnieuw groeperen tot lange slierten die na enige ogenblikken zich weer tot balvormige kluwens formeren. Ondertussen worden regelmatig drinkvluchten ondernomen, het zogenaamde 'tanken' vlak voor het slapen gaan. Dit gedrag herhaalt zich meermalen. Plotseling echter zie je de groep of groepen tot grote hoogte steigen om dan even plotseling als 'blokken' uit de lucht te vallen rechtstreeks in het Riet. Ze maken daarbij een zeer druk kwetterend en tsjilpend geluid dat aanzwellt tot een amorf geroezemoes. Het is nu

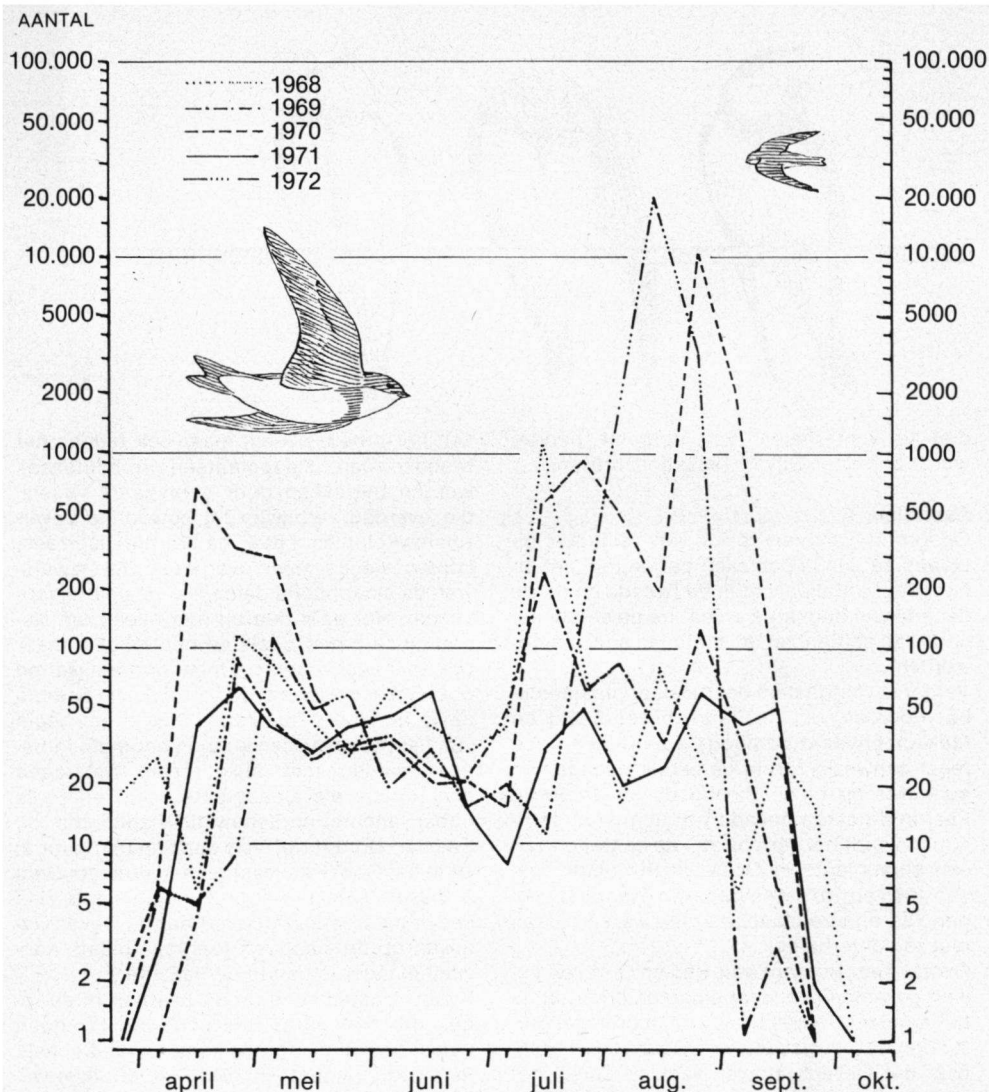
ondertussen zo goed als donker. Meestal vliegt de slaapproep onder veel vleugelgedruis nog enkele keren op en valt dan even later weer in het rietveld neer. Dicht opeengepakt zitten ze dan op de ver doorbuigende rietstengels (ook in Van der Geld & Visser 1968). Het feit dat Oeverzwaluwen soms als het allang donker is nog blijven rondvliegen of op de slaappleaats arriveren, kan mogelijk verklaard worden doordat Oeverzwaluwen als hollenbroeders minder nachtblind zijn dan andere zwaluwen (Church 1958).

Het gedrag voor het slapen gaan is vooral goed waar te nemen als het gaat om vele duizenden vogels, maar het is niet afwijkend bij kleinere groepjes. De intensiteit van het gebeuren is wel afhankelijk van de op dat moment heersende weersgesteldheid. Bij slecht weer met harde wind en regen arriveren de zwaluwen vrij onopgemerkt laag over het water of de grond vliegend. Het 'ballen'-cirkelen en 'tanken' valt dan veel minder op, omdat vele zwaluwen direct na aankomst op de slaappleaats neerstrijken.

In de zeer vroege ochtend als het net licht begint te worden, verlaten de zwaluwen vrijwel allemaal tegelijk de slaappleaats, vooral als het mooi helder windstil weer is. Het is dan normaal dat er direct in groepsverband uitbundig gefoerageerd en 'getankt' wordt, alsof de vleugels uit de stramme slaaphouding 'gesmeerd' moeten worden. Daarna lost de groep zich op en dan verdwijnen de meeste vogels. Een deel van de slaappleaatsvogels blijft in groepen aanwezig en heeft dan nogal eens de gewoonte om op platte of schuine daken van huizen te gaan zitten of op net ge-

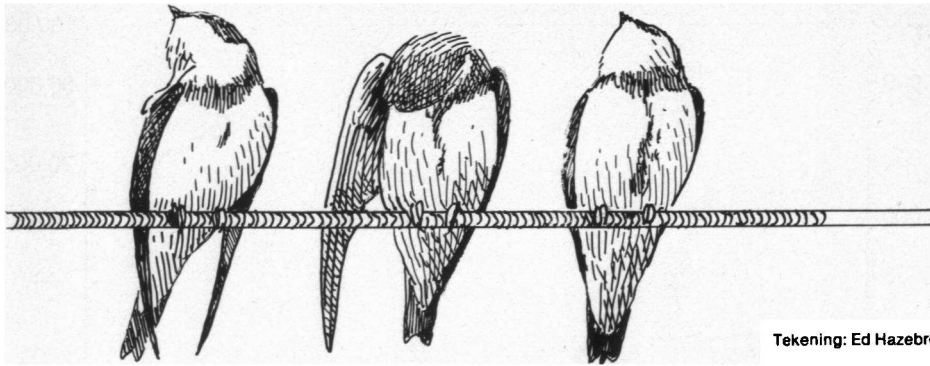
Figuur 1. Maximum aantal Oeverzwaluwen op een slaappleaats langs de Knardijk in Oostelijk Flevoland.

Figuur 2. Maximum aantal Oeverzwaluwen per decade op een slaap- en foerageerplaats bij Canisvliet (een rietzoom van circa 25 m breed in kreek van circa 40 ha). Deze figuur is samengesteld op basis van schriftelijke gegevens van J. van den Steen, Stevenstraat 18, Sas van Gent.

maaië hooilanden, maar ook op asfalt- en klinkerwegen of uitgestrekte zandvlakten om zich blijkbaar te koesteren in de warmte die ter plekke wordt uitgestraald. Ook worden, vooral als de zon haar kracht doet gelden, luwe zonnige dijkhellingen betrokken of net geploegde akkers waar de zwaluwen tegen de luwe zijde van de door de zon beschenen grondkluiven gaan zitten. Veelal is het op dergelijke plaatsen in de vroege ochtend een af- en aanvliegen van troepjes vogels die gaan foerageren of net van een voedselvlucht terugkeren (ook in Jonkers 1971). Tijdens het 'zonnen' kan men vaak observeren dat Oeverzwaluwen dauwdruppels oppikken die in de ochtend ruimschoots aanwezig kunnen zijn

op steentjes en begroeiing. Dit verschijnsel werd ook door Oliver (1979) gepubliceerd. Allerlei gedrag op wegen, zoals rusten, zonnen, aan steentjes en dauwdruppels pikken lijkt van essentieel belang. Ook het achter elkaar aanjagen en voedsel zoeken gebeurt zo synchroon dat het alleen maar een stimulatie voor elkaar kan zijn om het groepsgebeuren volgens plan te laten verlopen. Ook Thom (1947) constateerde dit op slaapplekken. Zelf nam ik waar dat in de vroege ochtend grote groepen Oeverzwaluwen op een asfaltweg gingen zitten om daar tussen het ruwe wegdek iets weg te pikken. Of dat dauwdruppels waren, of kleine teerfragmentjes of misschien wel insectjes was

Tekening: Ed Hazebroek.

niet te achterhalen. Een dergelijk gedrag wordt ook door Oliver (1985) beschreven.

Aantallen

Op grond van een reeks van tellingen op slaapplekken is gebleken dat de top met de hoogste aantallen valt in de tweede en derde decade van augustus en dat na de eerste decade van september de aantallen snel minder worden.

Verder is vastgesteld dat op slaapplekken in het noorden van het land, bijvoorbeeld de Makkumerwaard de hoogste aantallen in de regel aanwezig zijn in de eerste decade van augustus en in de Biesbosch en de Grote Peel in de derde decade van augustus. In figuur 1 wordt het verloop van de aantallen van een slaapplek in Oostelijk Flevoland tussen 1965 en 1975 weergegeven. Aantalsverlopen van andere slaapplekken waren helaas niet te achterhalen.

Overal waar Boerenzwaluwen en Oeverzwaluwen gezamenlijke slaapplekken benutten is het aandeel Boerenzwaluwen in de regel groter dan de Oeverzwaluwen. Daar staat tegenover dat Oeverzwaluwen vaak eerder in het jaar de slaapplekken betrekken en dat Boerenzwaluwen nog tot eind september de slaapplekken kunnen bevolken. Van beide soorten valt de top met de hoogste aantallen ongeveer gelijk.

Uit ringonderzoek is gebleken (onder andere Van der Geld & Visser 1968) dat aan het eind

van het broedseizoen, maar ook tijdens het broedseizoen, slaapplekken in hoofdzaak worden betrokken door eerstejaars vogels, die overdag verblijven bij bewoonde oeverzwaluwkolonies. Later, na het broedseizoen, komen steeds meer overjarige Oeverzwaluwen de slaapplekken delen met de eerstejaars vogels. Het gaat daarbij niet alleen om Nederlandse broedvogels en hun jongen, maar ook zeer veel vogels uit meer noordelijker en oostelijker gelegen broedgebieden in Scandinavië en Noord-Duitsland. Ook in het begin van het broedseizoen kunnen optimale foerageerplaatsen met bijvoorbeeld rietkragen een functie als slaapplek vervullen zoals onder andere in Zeeuwsch-Vlaanderen bij Sas van Gent (brief Van der Steen) (figuur 2) en in het Gooi werd vastgesteld (Van der Geld & Visser 1968). In figuur 2 is duidelijk te zien dat in de broedperiode het aantal Oeverzwaluwen op de slaap- en foerageerplaats aanzienlijk lager is dan in de nazomer.

Kleine slaapconcentraties bestaan in de regel uit hoogstens duizend vogels, doch meestal veel minder. Ze komen in het gehele land voor op plaatsen waar Riet, struikgewas of iets dergelijks aanwezig is, meestal in de omgeving van water. Het is opvallend dat deze kleine slaapplekken vaak slechts enkele dagen gebruikt worden. Het is waarschijnlijk dat vogels van deze slaapplekken zich in de loop van de nazomer voegen bij grotere slaapconcentraties.

■ H.N. Leys, Rijksinstituut voor Natuurbeheer, postbus 46, 3956 ZR Leersum.

LITTERATUUR:

- Alkemeier, F. (1985): Ungewöhnliches Nächtigen der Uferschwalbe (*Riparia riparia*). *Ecology of Birds* 7 (1) : 155.
- Church, H.F. (1958): The roosting times of the House Martin and Sand Martin. *Bird Study* 5 : 87-89.
- Geld, J. van der & K. Visser (1968): Oeverzwaluwen in het Gooi. *De Korhaan* 2 (5) : 3-4.
- Jonkers, D.A. & A. Smit (1966): De zwaluwen van Hoophuizen. *De Levende Natuur* 69 : 129-133.
- Jonkers, D.A. (1971): Warmteopname van Oeverzwaluwen (*Riparia riparia*). *De Korhaan* 5 (1) : 10.
- Oliver, P.J. (1979): Sand Martins drinking and apparently bathing in dew. *British Birds* 72 : 36.
- Oliver, P.J. (1985): Swallows and Sand Martins pecking at tarmac road. *British Birds* 78 : 455.
- Thom, A.S. (1947): Display of Sand Martins. *British Birds* 40 : 20-21.